

VI. Családterápiás Világkonferencia

Mi a család? Univerzális mítoszok és terápiás vonatkozásaik

Minden kultúrában vannak mítoszok, népmesék, tündérmesék, gyermekdalok, közmondások, találós kérdések, legendák, metaforikus kifejezések, de nem hiányzik a fogalmak tárgyi megjelenítése sem. Hasonlóképpen, minden kultúrában vannak családok. A hitrendszereket, köztük a mítoszokat is, egyének teremtik, és a csoportokban, mint például a családokban nevelkedőit nyíltan vagy leplezetten osztják, és generációról generációra továbbadják őket. A mítoszok szóban terjednek és/vagy írásban feljegyzik őket, s nagy hatású alkotóelemei a tudatos és/vagy a tudatalatti „pszichokultúrának”. Ennek a kulturálisan beágyazott ismeretnek egy része nem fogalmazódik meg és nem aktivizálódik, mégis befolyással van a viselkedésre. Mivel az emberek generációi továbbadják ezt a kultúrát egymásnak, a hitrendszerek befolyással vannak identitásuk, hovatartozásuk és rokoni kapcsolataik megismerésére és megértésére.

Ebben a dolgozatban a családokat kultúráknak, tanult és közös viselkedésmintáknak tekintem. Bár a családtagok bensőséges, az adott kultúrára jellemző módon kapcsolódnak egymáshoz, mégis nyitott, dinamikus és átjárható rendszerek abban az értelemben, hogy oda-vissza működő kölcsönhatásban vannak az őket körülvevő makro kulturális közeggel. A családok olyan csoportok, amelyekben a családtagként definiált emberek specifikus rokoni kapcsolatokat képviselnek. Ugyanakkor kizáró jellegűek is ezek a csoportok abból a szempontból, hogy csak azokat az embereket foglalják magukba, akik a családhoz tartozónak minősülnek és olyan jól ismert szavakkal nevezik meg őket, mint például „mama”, „papa”, „fivér”, „nővér”, „nagy mama”, „nagy papa” stb. Minden kultúrában megtalálhatók ezek a biológiai vagy társadalmilag kialakult családi kapcsolatokra utaló kategóriák.

„Tehát az egész tanulmányban kulturális rendszerként értelmezem a családot. Mivel az utóbbi néhány évtizedben a nyugati társadalmakban a családi életminták nagyobb változásokon mentek keresztül, a család fogalma már nem egységes. Ezért a következő bekezdésekben erről a fogalomról és jelentésváltozásairól lesz szó.

A leszármazottak szemszögéből nézve: az orientációs család

- A család változó összetételben ugyan, de minden társadalomban és kultúrában megtalálható. Így tehát a család univerzális intézmény, bensőséges kapcsolatok egysége, melybe a legtöbb emberi lény beleszületik. Az eredeti család, amire a szociológiai és antropológiai szakirodalom gyakran, mint orientációs családra, utal, egy olyan intézmény, ahol a leszármazottaknak kapott státuszuk van. Ez a státusz kéretlenül hozza magával a rokoni kapcsolatokat is. Jól illusztrálja Bierstedt ezt a kéretlen rokonságot azzal az epizóddal, amelyben egy négy éves kisfiúnak megmondja az anyukája, hogy nemsokára fivér lesz belőle, mire a kisfiú elgondolkozva így felel: „Nem akarok fivér lenni, én csak én akarok lenni”. Ez a párbeszéd érdekes módon világít rá arra, hogyan kap az új gyermek családtagságot a fogamzás, illetve a világrajövetel pillanatától kezdve, továbbá hogyan kényszeríti bele az 5. születése a már családtagként definiáltakat újabb rokoni kapcsolatokba.

A rokonság magában foglalja az elmúlt, a jelenlegi és a jövő generációt is. Mint ahogy az új gyermeket családtagként kezelik már születése előtt, ugyanúgy a halottak is a család tagjai maradnak még sokáig fizikai halálukat követően. A „holtak” és az „élők” összefonódására és arra, ahogy a mítoszbeli élők gondolataiban ott szerepelnek a család halottai is kiváló irodalmi példák találhatók a világon mindenhol. A föld északi részén száz évvel ezelőtt Henrik Ibsen ábrázolta mesterien műveiben a család belső életében több generáción keresztül zajló drámákat. Hasonló remekléssel avatja be Isabel Allende korunkban a világ déli tájáról az olvasókat a benső családi ügyek rejtélyeibe és mutatja be, hogyan hagyományozódnak egyik generációról a másikra. A világ különböző részeinek mitológiáit tanulmányozva sem kerülheti el a figyelmünket az a tény, hogy a mítoszok is időtlenek, mivel a jelen, múlt és jövő kategóriáitól függetleneknek tűnnek.

Az eredeti családba beleszülető gyermek „megöröklí” annak és őseinek történetét, ahogy azt az egyes egyének értelmezik és ahogy feltöltődik az adott kultúrára és az egyének közötti viszonyokra jellemző jelentéssel. Ennek a finoman összehangolt jelentésnek egy része „elsődleges” valenciával bír, mivel az emberi lények életének korai szakaszában alakul ki. Ez az a meghitt családi bölcső, benne a múltra vonatkozó elbeszélte történetekkel, amik ugyanakkor összefonódnak a jelennel és a jövővel, ahol a mélyen rejlő kulturális témákat az egyik generáció átadja a másiknak. Ezek a témák között ott szerepelnek a származás alapvető kérdései. Ebben a családi bölcsőben vésődik a gyermekbe az emberi kultúra minden pozitív és negatív elemével együtt. Itt ismerkedik meg először a gyermek a többiekhez való tartozásának és saját egyéni különbözőségének a jelentésével.

A párkapcsolatban élő felnőttek szemszögéből nézve

Egy másik családfogalmat jelöl a társult család, avagy a teremtő család kifejezés. Ez a fogalom az együttélést választó, a házasság vagy más erkölcsi/jogi társulási formák által összekötött felnőttek nézőpontjára irányul. Ezt a társulást legtöbbször önkéntesnek tekintik, bár van néhány olyan kultúra, ahol erősen befolyásolja a társadalmi osztályrendszer, a vallási hovatartozás és az anyagi érdekek. A kapcsolat felnőtt résztvevőinek, mint az egység tagjainak szerzett státuszuk van. Tehát ebben a társulásban a tagságot nem adják születéskor, és napjainkban a legtöbb nyugati társadalomban az egyik vagy mindkét fél kérésére véget is lehet neki vetni. Napjaink nyugati társadalmaiban azt látjuk, hogy az ilyen szerzett társulások nagyon, sokfélék kiterjedésüket tekintve. Nem ritka, hogy a párkapcsolatok egymást követő, sorozatos, rövid időtartamú események. Az ilyen párkapcsolatokat nem könnyű besorolni a hagyományos családfogalmak valamelyikébe. Körülbelül negyven évvel ezelőtt fogalmazta meg Ralph Linton antropológus, hogy a párkapcsolatokban az állandóság részben az ember fiziológiai (szexuális) szükségleteinek a következménye. Azonban hozzátette, hogy „Az ember történetének nagyon korai szakaszában pszichológiai tényezők is meg kellett, hogy erősítsék a fiziológiaiakat. Bár az ember a legrugalmasabb és a legkönnyebben kondicionálható az összes főemlős közül, kapcsolataiban égető szüksége van a biztonságra és nagy vágyat érez a hasonló beállítottságú társ és a tökéletes reagálás iránt.”

Napjaink nyugati társadalmaiban a házasság vagy az állandóság már nem előfeltétele a szexuális kapcsolatteremtésnek. A biztonság iránti igény azonban, ahogy azt Linton is hangsúlyozta negyven évvel ezelőtt, ma is megvan. A biztonság keresése részben magyarázhatja, hogy miért van annyi ismételt próbálkozás a hagyományos utánpótlás családvizonyok kialakítására. Az állandóság, amit Linton negyven éve alapvetőnek tartott a párkapcsolatokban, a legtöbb család esetében már nem jellemző a mai nyugati

társadalmakban. Ellenkezőleg, a rövid ideig tartó párkapcsolatok a gyakoriak, melyek akár terhességhez is vezethetnek. Néhány esetben úgy tűnik, hogy a résztvevők által eredetileg élethosszig tartónak tervezett első párkapcsolat megtörése (válás) családszerű „páros és fészekrakó viszonyok” sorozatát indítja el.

Azokban az esetekben, amikor gyermekek is érintettek, az egymást sorozatban követő, rövid ideig tartó családszerű viszonyok/összeállítások alapvető változásokat okoznak abban a „pszichokulturális” talajban, amelyen a gyermek felnevelődik. Ha tehát ez így van, milyen kihatása van ennek a helyzetnek a gyermek pszichológiai fejlődésére, beleértve identitásának, hovatartozásának és rokoni kapcsolatainak megismerését?

Többszöri család

Milyen a gyermekek helyzete olyan családokban, ahol a szülői funkciójú felnőtt több „páros és fészekrakó viszonyban” vesz részt egymás után?

Amint azt láttuk, az orientációs család és a teremtő család két különböző fogalom. Továbbá, a „család” más jelentést kap és más tapasztalatok társulnak hozzá attól függően, hogy melyik résztvevő szemszögéből nézzük, és annak milyen a státusa, mint családtag. A gyermek fizikailag, érzelmileg, szociálisan, oktatását tekintve, anyagilag és jogilag a családhoz kötött. Ez a függőség addig tart, amíg a fiatal eljut az érettség olyan fokára, hogy már tud magáról gondoskodni. Mivel a társadalmak egyre bonyolultabbakká válnak, egyre fejlettebb készségekre van szüksége, hogy önálló egyénként létezhesen. Ezért a skandináv társadalmakban azt láthatjuk, hogy növekszik az az idő, amíg a fiatal anyagilag függ a szülői funkciójú felnőttektől.

Amikor a felnőttek úgy döntenek, hogy külön élnek, a gyermeknek az egyik szülővel kell maradnia, ami néhány esetben azt jelenti, hogy megszűnik a kapcsolata a másik szülővel. Minden újabb családszerű társulásban jelen lehetnek mind a férfi, mind a nő előző kapcsolataiból származó gyermekek, valamint mindkettejük tágabb rokonsága. Az ilyen családszerű együttélések nagy változatossága ellenére úgy tűnik, hogy a hagyományos családmodellek képezik továbbra is a családi élet ideológiai alapját. Az antropológia ezt a jelenséget kulturális lemaradásnak nevezi: a valós életviszonyok gyors változásokon mennek keresztül, de ideológiájuk továbbra is a hagyományos mintákban gyökerezik. A kifejezés az 1920-as évek végén jelent meg először, amikor gyors ipari változások zajlottak le a nyugati világban és azóta is használják a gyorsan változó társadalmak ideológiai/társadalmi „valósága” és anyagi „valósága” közötti ellentmondás leírására.

Az „új” családi viszonyok között élő gyermekek felnövekedése során bonyolult és időnként zavaros, a hagyományosabb családmintákat utánzó kapcsolatok tűnnek föl. Némelyikük annyira összetett és/vagy homályos azt illetően, hogy ki kinek a kicsodája, hogy a hagyományos rokoni névjegyzék már tökéletesen alkalmatlan a kapcsolatrendszerek magyarázatára. Ebben a helyzetben használom én, jobb szó híján, a szülői funkciójú felnőtt kifejezést. Eszerint a szülői funkciójú felnőtt nem feltétlenül a biológiai vagy jogilag meghatározott szülő, hanem, az a felnőtt, akivel a gyermek él. A családterápiás gyakorlatban gyakran használják a „szociális szülő” vagy „pszichológiai szülő” szavakat a jelen nem lévő szülő helyettesítőjére vonatkozóan, és így a nem biológiai kapcsolatra utalnak. De sokszor megtévesztőek ezek a szavak. Leginkább az aktív szülői funkciójú felnőttek érdekeit tükrözik, akik legtöbbször a biológiai anya és társa, és az éppen létező „család” arra irányuló igényét fejezik ki, hogy a hagyományos modellek szerint ismerjék el. Sok esetben a „pszichológiai szülő” nem létezik pszichológiai kategóriaként a gyermek számára, mégis azt látjuk néhány

esetben, hogy a gyermek elfogadja e szó használatát, hogy így is kifejezze az akkori szülői funkciójú felnőtt iránti lojalitását. A „pszichológiai szülő” csak akkor megfelelő szó, ha maga a gyermek ruházza fel szülői tulajdonságokkal az új felnőttet, aki legtöbbször az anya új partnere. Ahhoz, hogy a gyermek ezt a felnőttet szülőnek tekintse, fontos, hogy állandónak és stabilnak érezze az ezzel a felnőttel való kapcsolatát.

Az apafogalom

A következő párbeszéd egy terápia során hangzott el és azt illusztrálja, hogy a hat éves Anne miként értelmezi az „apa” fogalmát. A terapeuta kérdésére, hogy ki az apukája, Anne így válaszol: „–Hát, régebben Fred volt az apukám, de már nem ő az. Ez akkor volt, amikor velünk lakott három éves koromban (a „velünk” szó Anne-re, az anyukájára, és most még a majdnem két éves öccsére utal). – Ki most az apukád? –Anne elgondolkozik a kérdésen: „ – Nézzük csak... Nem vagyok benne biztos...talán Péter, csak..hát ő igazából az öcsém apukája. Egy kicsit az én apukám is, de leginkább mégis a kistestvérem apukája. (Péter Anne anyukájával él, és ők Anne féltestvér öccsének a biológiai szülei.)

– Mit mondanál, ki leginkább a te apukád? „– Néha azt gondolom, Svein az apukám...de nem vagyok benne biztos.

– Miből gondold, hogy esetleg Svein az apukád? „– Mert amikor az anyukám hasában voltam, a házukban lakott. Egyszer láttam egy fényképet is róla...és...a szemei olyanok, mint az enyéme.” (Ekkor könnybe lábadnak a kislány szemei.)

A fenti párbeszéd néhány mondatából is kiviláglik, hogy mennyire nincs tisztában a gyermek származásával és hogy milyen nagy érzelmi töltése van számára ennek az egzisztenciális és alapvető kérdésnek. Úgy tűnik, Anne-nek az „apa” hímnemű felnőttet jelent, akik egymást követő adott időszakokban laktak vele és az anyukájával. Anne önmagát és az anyukáját tekinti a „családnak”. Több kísérletet is tesz, hogy apaszerű tulajdonságokkal ruházza fel azokat a férfiakat, akik az ő hat éve alatt velük éltek majd elköltöztek. A szülői felnőttek egymást követő párkapcsolatai alkotják azt a tapasztalati anyagot, amelybe Anne megpróbálja beilleszteni az „apa” fogalmát.

Azt is megfigyelhetjük, hogy milyen elképzelése van a kislánynak arról, ki is lehet leginkább az apukája. Így az „apa” nem egy konkrét személy, hanem az a valaki, aki velük lakik és akiről a kislány úgy érzi, hogy apaszerű pozíciót foglal el egy behatárolt ideig, és akivel többé-kevésbé apaszerű tulajdonságokat társít.

Láthatjuk azt is, hogy milyen elképzelése egy Svein nevű férfiről, aki leginkább lehet az 8 apukája. Amikor megemlíti a férfi szemeit, amik olyanok, mint az övéi, tulajdonképpen a biológiai/genetikai öröklődésre utal, és ennek a kijelentésnek látható érzelmi értéke van. Nem mintha Anne ismerné a genetikai öröklődés tudományos törvényszerűségeit, hanem valószínűbb, hogy a közte és az „apa” közötti hasonlóság említése mélyen kulturális gyökerű, hiszen gyakran használják a vérrokonság „bizonyítékaként”.

A norvég kultúrában gyakran hallható az a közmondás, miszerint „a gyümölcs nem esik messze a fájától”, ami lényegében azt jelenti, hogy a gyümölcs és a fatörzs összetartozik. Hasonlóképpen, a Csendes-óceán déli részén található Marquises-szigeteken minden újszülött világra jöttét egy gyümölcsfa ültetésével ünneplik meg. A fa törzse és gyökerei az újszülöttnak a rokonsághoz való tartozását szimbolizálják, míg a fa gyümölcse a rokonság generációkon át történő, véget nem érő újratermésének a szimbóluma. Így Anne megkülönböztetett érzése Svein iránt mint „apja” iránt szintén az összetartozás univerzális mitológiai témájában gyökerezhet.

Ugyanakkor Anne megállapítása a saját és az apjának vélt férfi szemeiről nemcsak fizikai, hanem lelki hasonlóságra is utal. A makro kultúrában létező egyik mondás szerint „a szem a lélek tükré”. Tehát ha a kislány szemei olyanok, mint a férfiéi, és úgy véli, hogy ez a férfi az apja, akkor valószínű, hogy a két személy lelkileg is hasonlít egymásra. Vagyis ahogy a gyümölcs hozzátartozik a fához, amiről lehullott, ugyanúgy Anne és az apukája is két személy ugyan, de ugyanabból a fajtából, vagyis ők is egymáshoz tartoznak.

Ebben a rövid párbeszédben és sok hasonló, terápián más gyermekkel folytatott párbeszédben is homályos és időnként zavaros az „apa” fogalma. Hasonlóképpen, a testvérek és a tágabb rokoni kapcsolatok fogalma is homályos. Ennek ellenére, a vérrokonságnak a kultúrába mélyen beágyazott jelentősége, ami ugyan legtöbbször nem fogalmazódik meg, továbbra is nagy érzelmi súllyal rendelkezik ezeknél a gyerekeknél. Klinikai összefüggésben sok gyermek, aki egymás után többször felbomlott családban él, passzív „szemlélként” nézi azon felnőttek életének az alakulását, akikkel gyermekkorát tölti. Identitástudatuk, összetartozás-érzetük és társadalmi/kulturális hovatartozásuk felismerése kerül mindezzel veszélybe.

Anne esetében az ezekkel a kérdésekkel folytatott egyéni küzdelem az őt is magába foglaló, a folytonosság hiányával jellemzett családi „talaj” következményének látszik. Az olyan családokban, ahol a folytonosság és a stabilitás az élet „természetes” része, ezek a kérdések valószínűleg nem ekkora érzelmmel töltött problémákként jelentkeznek. Hasonlóképpen feltételezhető, hogy akkor igényel terápiás kezelést az ezen kérdésekkel való megbirkózás, ha a kultúrába mélyen beágyazott kötődés mikéntjében történnek zavarok.

Itt egy fontos kérdés merül fel: milyen mértékben egyéni ügy a származás/rokonság problémaköre, amit Anne esetében is láttunk, vagy pedig alapvető gondokat jelenít meg, amelyek az emberi kultúrát általában érintik? E kérdés tanulmányozásának egyik módja, ha a minden kultúrában megtalálható, a társadalmi, családi és/vagy egyéni dinamikától és összetételtől független hitrendszereket vizsgáljuk meg. A következő bekezdésekben egy ilyen mitológia ismertetését és a származás/eredet és a vég benne explicit vagy implicit módon megjelenő témájának kivonatát találjuk.

Univerzális mítoszok az eredetről és a végről: illusztráció az ó-skandináv mitológiából

Egy időszámításunk szerint 1000-ben keletkezett izlandi vers, a Voluspa a világ kezdetét és az élőlények megjelenését írja le. A helyszín egy szakadék, ahol jégáradatok és tűzfolyamok tajtékognak. A forró és hideg folyamok ezen ádáz ellentétéből született meg Audhumla, egy tehén. Táplálékot az őt körülvevő jégtömbök nyalogatásával szerzett. Nyelvének melegéből három isten keletkezett, akik közül az egyiket Odinnak hívták. Időközben a párából kiemelkedett egy Ymir nevezetű élőlény. Falánk egy teremtmény volt ez a Ymir, aki féktelenül itta a tehéntejet és óriásira nőtt. Sőt mi több, egyre-másra másztak elő lábujjai közül ronda és hatalmas gyerekei. Ymir (és gyerekei) tovább szaporodtak, és Ymir nagy és hatalmas lett.

Odin látta, micsoda ereje lett Ymirnek, ezért egy kőrisfából készült lándzsával szíven szúrta. A sebből kiömlő vér egy rejtett helyre, Jotunheimbe sodorta Ymirt és leszármazottait, akik közül a legtöbben belefűttek a vérbe. Miután Ymir elpusztult, testéből keletkezett a világ:- csontjaiból lettek a sziklák, húsa termőföldre vált, a vérből pedig folyók és óceánok lettek. Bár Ymir leszármazottai elrejtőzve éltek, folytatták a világ teremtését. A tűz szikráiból

csillagokat hívtak életre, aranyló színeiből pedig megalkották a napot és a holdat..és így, elbújva, folytatták a világ teremtését és újrateemtését.

A mítosz szövegébe ágyazott témák

1: A világegyetem (kozmogónia) eredetének és az ember teremtésének etiológiája körkörösén visszatérő. Láthatjuk, hogy a világegyetem teszi lehetővé az emberszerű lények (Ymir és Odin) megjelenését, aztán ezek folytatják a világ teremtését és hozzák létre a társadalmi rend hierarchiáit (Odin megölte Ymirt, amikor az olyan hatalmas lett, hogy már fenyegetővé vált). Tehát a világegyetem elemei nélkül nem jöhetett volna létre az ember, és az ember megjelenése nélkül nem teremtődött volna meg a világegyetem.

2: A vég témáját példázza az, amikor Odin fogta a lándzsáját és megölte vele Ymirt; amikor azonban Ymir teste szolgáltatja a világegyetem megalkotásához szükséges anyagokat, az eredet témája jelenik meg. A kezdet tehát a véghez, a vég pedig a kezdethez vezet. A kezdet és a vég együtt létezik a visszatérő folyamatok folytonosságában. Itt az örök halhatatlanság, az örökkévalóság fogalma is a mítoszban rejlik.

3: Egy lény elpusztítása (Ymir halála) nem jelenti azt, hogy a lény (Ymir) befolyása is véget ér. A halott csak el van rejtve, és a mítoszban nem derül ki, hogy ez a tény egyenlő-e a halállal. Ugyanakkor a rejtőzködők rettenetesen erősek: Ymir és rokonsága (a ronda gyerekek) folytatta a világ teremtését. Felmerül a kérdés, hogy az elrejtett lény nem erősebb-e, mint a szemmel láthatóan jelenlévő. Fizikai szubsztancia nélkül a rejtőzködő lény ellenőrizhetetlen, és a mítoszból érzékeljük, milyen gondtalanul élt Ymir féktelen és korlátlan erejével a világ teremtésénél és újrateemtésénél. Újra látjuk az élők és a holtak (implicit és explicit), az idő, lélek, és a szubsztancia összefonódását.

4: Kezdetben csak egymással ellentétes elemek, a jég és a tűz, hideg és meleg létezett. Ebből az ellentétből lett az a pára, amiből a tehén, Audhumla szilárd alakot öltött. Ő volt a táplálék és a növekedés forrása. Tehát a vad ellentétek összeolvadása vezetett a növekedés, pusztulás és az új növekedés körforgásához; vagyis a szintézisben mindig benne vannak a teremtés és & pusztítás elemei is.

5: Az emberszerű lények a melegből, Audhumlának, a nőnemű teremtménynek a korlátlan táplálást biztosító képességéből nyerték életüket. Ő tette lehetővé, hogy Ymir teste olyan óriásira nőjön és olyan jól táplált legyen. Ez volt később az a test, amely Ymir halála (vagy elrejtőzködése) után a világegyetem anyagát adta. Tehát a meleg és a táplálék alapvető előfeltétele volt a faj és a világegyetem fennmaradásának.

6: Az egész mítoszon végighúzódik egy párhuzam és interaktív kölcsönhatás a kozmogónia, a világegyetem keletkezése, és az ontogénia, az egyed fejlődése között. Úgy látszik, a világegyetem makrostruktúrája és az egyed mikrostruktúrája hasonló pályán mozog. A mitikus témák az univerzális és az egyéni síkon egy véget nem érő, körkörös összjátékban és kölcsönös egymásra hatásban olvadnak össze. A mitológia logikája szerint tehát nem lehet, hogy az egyént ne befolyásolják az univerzális mitikus témák.

A mitikus témák jelentősége a felbomlott családokban élő gyermekek terápiájában

A kérdés ezek után az, hogy milyen jelentősége van a mitikus témáknak azoknak a gyermekeknek a pszichoterápiájában, akiknek a családi kapcsolatai többször felbomlottak és a folytonosságnak ez a hiánya veszélyezteti a származás és a rokonság gondolkörének

egyébként „természetes”, generációról generációra történő átvitelét. Ezekhez a gondolatokhoz a szülői funkciójú felnőtt néhány esetben negatív érzelmekkel közelít, amivel a származás kérdéskörét a rejtett ügyek kategóriájába helyezi és elhallgatott történetek lesznek belőlük. Az elhallgatás pszichológiai mechanizmusai ellenére a terápiás párbeszéd feléleszthetik az univerzális mitikus témákat, amelyek révén az egyéni síkon jelentkező egyébként rejtett és/vagy érzelmi töltéssel bíró ügyek tágabb, általánosabb és kevésbé fenyegető összefüggésbe kerülnek. Amikor fontos eseményeket övező tények ismeretlenek, mint például a gyermek születésének vagy egy fontos családtag eltűnésének a körülményei, a terápián kialakuló történet olyan kitalált szerkezeteket is tartalmazhat, melyek univerzális mitikus témákon alapulnak, és így a történetet hitelessé és általánosabbá teszik.

A legtöbb esetben vannak olyan felnőttek, akik a származásra, családi hovatartozásra és a rokon kapcsolatokra vonatkozóan tudnak információkat adni. A gyermekek klinikai és pszichoterápiás kezelése során észrevehető, hogy a gyermeket a származásához és családi kapcsolataihoz kötő történetek megalkotása jelentős terápiás értékkel bír. Ez a fajta kezelés során megerősödik a gyermek identitástudata, egyéniesedik, mert világosabban látja a korábban összekuszálódott és homályos kapcsolatokat, jobban tud viszonyulni emberekhez és általában a környezetéhez. A következő, terápián elhangzott párbeszéd bemutatja, hogyan lehet elhallgatott és/vagy részben kitörölt történeteket feléleszteni majd jelentéssel bíró és elfogadható családtörténetté alakítani, hogy aztán utat engedjenek a jövő felé.

Peter Petersen saga-ja

Peter Petersen egy tíz éves kisfiú, akit az iskolai pszichológus küldött el terápiára, mert a korábban jófejűnek tűnő, együttműködő gyermek iskolai teljesítménye hirtelen drasztikusan romlott. Egy év alatt sokat változott a gyermek: nem tudott összpontosítani, nyugtalan, ingerlékeny és szomorú lett. Mindemellett magába zárkózott és agresszív lett társaival szemben. Amikor a pszichológus megpróbált beszélni Peterrel, a gyermek nem adott semmilyen magyarázatot. Visszahúzódnak és érdektelennek tűnt.

Amikor elhívták Petert és családját a terápiára, Peter az anyukájával érkezett meg, aki elmondta, hogy Peter viselkedése otthon is megváltozott: gyakran bezárkózik a szobájába, nem vesz részt a család életében és nem beszél. Peter szomorúnak látszott, nem nézett a terapeuta szemébe és nem mondott semmit arról, hogy ő hogyan látja, a helyzetet. Testtartásából levertségre és beletörődésre lehetett következtetni. Az anya elmondta, aggódik miatta.

A következő alkalommal a családtagokról volt szó. Ekkor az anya elbeszéléséből kiderült, hogy azután, hogy Peter szülei különváltak még akkor, amikor Peter, mindkét szülő első gyermeke, egészen kicsi volt, az anya egymást követően több rosszul sikerült „páros és fészekrakó viszonyt” kezdett, melyekben részt vettek partnerének gyermekei és azok tágabb rokonságának tagjai is. Az évek során az állandó kapcsolatot Peternek az anyukája jelentette, amely viszony a terápia idejére egyéves féltestvérével bővült. Az anya szerint Peter magatartásában akkor kezdődött a már említett változás, amikor a kisöcs apukája elköltözött otthonukból néhány hónappal a gyermek születése után.

Az anya maga is elvált szülők gyermeke volt, és szerette volna, ha az ő gyermekeinek része lesz majd abban a biztonságban, ami az ő gyermekkorából hiányzott. Peter végig közönyösnek látszott és nem szólt egy szót sem, amiből arra lehetett következtetni, hogy a kisfiú passzív szemlélője anyja és a saját életének.

Az is feltűnt, hogy Peter személyisége, mint az anyjától független, önálló lényé meglehetősen zavaros volt. Az anya többnyire úgy utalt a saját érzéseire, mintha azokat a gyermek is osztaná. Anya és gyermeke között a különbség így halványnak tűnt és a kettő némileg egymásba folyt. A terapeuta úgy vélte, Peter saját hangját fokozatosan elhallgattatták.

Legközelebb a terapeuta felvetette, hogy Peterrel és az anyával össze tudnák állítani történetek és rajzok segítségével Peter családi saga-ját születésétől kezdve a terápia idejéig.

A terapeuta azt is javasolta, hogy a saga létrehozásakor ő lenne a „labdaadogató”, de labda helyett szavakat és rajzokat adogatnának egymásnak úgy, hogy azok lennének a mérföldkövek Peter saga-jában. Mivel a terapeuta nem ismerte a történetet, ezért figyelmeztetett, hogy valószínűleg sok olyan kérdést fog majd feltenni, amire a másik kettőnek a válasz evidensnek tűnik. Az anya mondta, hogy együttműködik a terapeutával, és a kisfiú sem tiltakozott. Peter Petersen Saga-jának egyes időszakait tekintették az egyes fejezeteknek, a történetek szóbeli megfogalmazásával párhuzamosan házakat is rajzoltak jelezve, hogy ki lakott ott abban az időben. A beszélgetések során Peter Petersen Saga-jának első fejezete a következőképpen alakult:

Az újszülött 1982. január 11-én, egy hétfő reggelen jött a világra a tövises és rózsák egy kisvárosában. Azon a téli reggelen nagy vihar volt a városban, ami figyelmeztető jel volt arra nézve, hogy mi várható a jövőben, de az a saga egy későbbi fejezetének témája lesz majd. Az újszülött erős és egészséges kisfiú volt, hiszen erős és okos emberek, túlélők nemzetségéből származott. A kisfiú a Peter nevet kapta, ami mind a két szülőnek tetszett. (Eközben a kisfiún először csak a figyelem jelei kezdtek mutatkozni, majd már bele is szólt az eddig csak az anyukája és a terapeuta között folyt beszélgetésbe.)

Peter Karén Petersen és (a kisfiú vágta rá gyorsan) Jan Fjell elsőszülött gyermeke volt. Azért kapta az édesanyja vezetéknevét, mert az apja zenész volt és sokat utazott, gyakran eltűnt, elég sokat ivott is és szórta a család pénzét. A szülők közös döntéssel vetettek véget a kapcsolatnak, bár szerették egymást. Tehát Jan Fjell, Péter Petersen apja és Karén Petersen partnere elhagyta ez utóbbiakat, és amikor elment, magával vitte a fia egyik fényképét, amit máskor is mindig a tárcájában hordott. Mindez még az előtt volt, hogy Péter beszélni tudott volna, ugyanis még nem volt egyéves sem. A beszélgetés során a szavak hatására könnyek patakzottak végig az anya arcán (az élénken figyelő kisfiú is alig észrevehetően megtörölte a szemét). De a szavak nem tudták romba dönteni sem az anyát, sem a kifiút, amikor majdnem tíz évi hallgatás után megfogalmazódtak.

Jan Fjell mérgesen hagyta el a családi otthont, de a mérgét kiváltó vita közte és Peter anyukája között zajlott, aminek nem volt köze Peterhez. Ekkor ugyan még nem voltak Peternek saját szavai, de jelen volt az eseményeknél. Ezek után majdnem tíz évig Peter nem kérdezett, az anyukája, pedig nem beszélt az apukáról. Valószínűleg így akarták egymást megvédeni a fájdalomtól, de a terápia idején mindketten úgy érezték, hogy ezek fontos dolgok, beszélniük kell róluk, és el tudják viselni a fájdalmat, amivel ez járhat. Peter igenlően válaszolt, amikor az került szóba, hogy ha lettek volna szavai, amikkel visszaemlékezhetett volna ezekre az eseményekre, lehet, hogy más szavakat használt volna, mint az anyukája, vagyis az anyuka és Peter hangja két külön hang. Peter Petersen saga-jának első fejezete így azzal a megállapítással fejeződött be, hogy azon a napon, 1992. november 5-én véget ért a kölcsönös hallgatás, a „nincs kérdés – nincs válasz” ideje.

A későbbiekben még négy fej ezét született Peter életének tíz évéről, melyeket a szerint osztottak fel időszakokra, hogy mikor történtek változások a család összetételében. Peter kezdte egyre többre becsülni magát, mint különálló egyéniséget és nagyon aktívan

közreműködött a saga összeállításában. Sok időt és energiát fordított a dolgok kifejezésére legalkalmasabb szavak megtalálására. Gyakran elismételte az első fejezetnek azt a témáját, hogy neki most már saját hangja van, és hogy az ő és az anyukája érzései nem azonosak. Sok erőfeszítést tettek annak érdekében is, hogy különválassák a korábban összerosott történeteikből mérföldköveknek kiválasztott események jelentéseit Peter és az anyukája számára. A kisfiú azt is közölte, hogy ha felnőtt, megfogja keresni az apukáját. Úgy érezte, hogy az a tény, hogy az apukája magával hordott Peterről egy fényképet azt jelentette, hogy ők összetartoznak annak ellenére, hogy kilenc éve nem volt semmiféle érintkezés kettejük között.

A kisfiú magatartása sokat javult otthon, az iskolában és társas kapcsolataiban. Életének aktív résztvevőjévé vált és újra jól tanult. Az egyik utolsó terápián úgy fogalmazott, hogy folytatni fogja az életéről szóló saga-t, mert úgy érezte, ez segített neki abban, hogy irányítsa az életét és tudja tervezni a jövőjét.

A Peter Petersen saga-jába ágyazott univerzális mitikus témák

Peter saga-ja a mítoszok nyelvét tükrözte a metaforák és egyebek révén, úgymint a tövises és rózsák városa, a téli vihar közvetítette figyelmeztetés, a fiú fényképének, amit az eltűnt apa hordott magával, a mágikus szimbóluma stb. A saga egész első fejezete aköré épült, hogy hogyan jelent meg végül a kisfiú, mint azonosítható személy születése (származása/eredete) történetének összeállítása nyomán. Hasonlóképpen az is nyilvánvaló, hogy ez a család megszűnt, amikor a férj/apa elhagyta a családi otthont, mikor a kisfiú még csak egyéves volt, vagyis a vég fogalma konkretizálódott ily módon. Tehát Péter egész saga-ját az eredet és a pusztulás univerzális témái hatják át, amelyek kiegészülnek az erre a családra vonatkozó speciális tartalommal.

A fiú apjának, Jan Fjellnek az eltitkolása (elrejtése) következményeként egyetlen szó sem esett a kisfiúnak ehhez a férfhoz fűződő kapcsolatáról. Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy milyen nagy hatással volt ez a kapcsolat a családra. Ez a hatás, összefügg azokkal az érzelmekkel, amiket a kapcsolat az anyában kiváltott. Jan Fjell eltűnése történetének a felidézése a veszteség, harag és bánat korábban eltitkolt érzéseit hozta a felszínre. Neki ez minden bizalom végét jelentette, és ezután sohasem engedte meg magának, hogy érzelmileg kötődjön egy férfhoz. Ezért mielőtt úgy érezte, hogy érzelmileg el kellene magát köteleznie, megvált épp aktuális partnerétől. Biztosra vette, hogy így Pétert is meg tudja „védeni” a fájdalomtól. Nem választotta külön az ő házastársi kapcsolatát Jan Fjellel a fia és a férfi közti apa-gyermek kapcsolattól. Így az univerzális mítoszok egyik központi témája, az elrejtés (halál) ereje, központi szerepet játszik ennek a családnak az egyéni saga-jában is.

A figyelmeztetés, prófécia, hogy ez a férfi, akit szeretett, el fogja hagyni, valószínűleg a saját orientációs családjában szerzett tapasztalataiban gyökerezik. Szülei elváltak, és számos szülőfigura elvesztését élte még meg gyermekként. Ez az örökkévalóság univerzális témájára utal, arra, hogy bizonyos dolgokat a generációk továbbadnak egymásnak és azok halhatatlannak bizonyulnak, és az elrejtés generációkon keresztül átadott mitikus visszatérő erejének elkerülhetetlen kódjait tartalmazzák. Audhumlához, az óskandináv mítoszban szereplő tehénhez hasonlóan az anya korlátlan szeretetet és táplálékot adott azoknak, akik vele szerettek volna élni. Így az „adás” állandóvá vált, mégis óriási bánattal töltötte el, és a felszín alatt megszűnt egyénként létezni s egybeolvadt másokkal. Ezért hangja gyakran szólt a másoké helyett. Majd a fia, Peter vitte tovább az összeolvadás mitikus témáját a következő generációra. Peter a terápia során tanulta meg elválasztani a maga hangját az anyáétól. Rájött,

hogyan szavai és érzései különbözhetnek az anyjaitól. Mindez azonban nem valószínű, hogy bekövetkezett volna, ha nem zajlik le az a pszichológiai folyamat, ami a saga összeállítását kísérte.

Úgy tűnik, tehát, hogy a makrokultúrába ágyazott univerzális mitikus témák különböző formákban jelen vannak a Peter saga-jában is. Ebből is láthatjuk, hogyan fonódik össze a kozmogónia az ontogéniával.

A terápia szempontjából az egyik legfontosabb a véget követő új kezdetek témája. A terápia során a történetek összeállítása, az időszakok, személyek és elképzelések megnevezése, a köztük lévő kapcsolatok feltárása a folytonosság és rend iránti emberi igényt látszik kielégíteni. Ezért tűnik az univerzális témák alkalmazása és a bennük rejlő potencia felismerése a terápiás munka számára reménytelinek.

Wencke J. Seltzer, Norvégia
Fordította: Palla Mária